

Some features of the presentation procedure for the recognition of the corpse

Деякі особливості процедури пред'явлення для впізнання трупа

Victoria Shkelebei

Key words:

presentation for the recognition of the corpse, signs, interrogation, investigator, protocol.

Ключові слова:

пред'явлення для впізнання трупа, прикмети, допит, слідчий, протокол.

Сутність впізнання полягає у встановленні тотожності об'єкта за його уявного образу, відображеним в пам'яті впізнаючого. В основі впізнання пред'явленого об'єкта лежить психологічний процес, якому властиве відтворення характерних прикмет і особливостей, залишеними у свідомості впізнаючого у вигляді уявного образу. Уповноваженій особі, яка проводить пред'явлення для впізнання, вкрай складно активізувати розглядуваний процес. Так, пред'явлення для впізнання може проводитися тільки тоді, коли допитуваний свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений заявляє, що зможе впізнати особу чи предмет, який він бачив за певних обставин розслідуваної події злочину. Волевиявлення впізнання повинно бути забезпечено дотриманням процесуальних правил і належною підготовкою до таких дій слідчого.

Отже, в основу впізнання покладено образ об'єкта, який сформувався і зберігся у пам'яті (свідомості) того, хто впізнає. Найчастіше такий образ є результатом зорового сприйняття.

Отже, пред'явлення для впізнання – це криміналістична ідентифікація об'єкта за його психофізіологічним відображенням (слідом) у пам'яті людини¹.

Слід зазначити, що пред'явлення трупа для впізнання має істотні відмінності від інших видів впізнання – як за особливістю об'єкта впізнання, так і за завданнями, що ставлять перед розглядуваною слідчою дією, а тому і процесуальні правила його проведення також мають певні особливості.

Пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з додержанням вимог, передбачених ч. 1 і 8 ст. 228 Кримінального процесуального кодексу² (далі – КПК).

Вагомий внесок у дослідження питання, пов'язаного із пред'явленням трупа для впізнання, зробили такі вчені-криміналісти України та інших держав, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.І. Бояров, І.В. Борисенко, О.М. Васильєв, Л.Г. Відонов, В.К. Гавло, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, М.С. Гурєв, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, В.П. Колмаков, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмичов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, Г.М. Мудьюгін, М.В. Салтевський, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін., однак існує низка дискусійних питань щодо розглядуваного інституту.

Під час кримінального провадження впізнають не труп як такий, а невідому особу, труп якої знайдено, або особу, щодо правильності встановлення особи якої існують сумніви. Отже, особа, яка впізнає, повідомляє про впізнання нею не певного трупа, а конкретної особи, труп якої пред'явлено.

Пред'явлення трупа для впізнання проводиться також, коли виявляють труп невідомої особи, коли необхідно встановити особу убитого, особу людини, яка покінчила життя самогубством, загиблих внаслідок дорожньо-транспортних подій, під час стихійного лиха або за інших обставин, внаслідок чого особистість померлого залишається невідомою і не може бути встановленою за документами, що посвідчують особу, через їх відсутність.

¹ Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Виходячи з положень КПК, зазначимо, що пред'явлення для впізнання – це самостійна слідча (розшукова) дія, яка полягає у пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому в передбаченому законом порядку певного об'єкта, щоб вони могли встановити його тотожність або відмінність із тим об'єктом, який спостерігали раніше, зберегли у пам'яті та про який давали показання (ст. 228–231 КПК)³.

Перед проведенням пред'явлення для впізнання особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права та обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом.

Необхідно зазначити, що проведення пред'явлення для впізнання в нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення тощо⁴. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчої (розшукової) дії. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення пред'явлення для впізнання.

Слід відрізнати пред'явлення для впізнання відповідно до вимог КПК від узнання трупа тими чи іншими особами поза процесуальними правилами.

У практиці розслідування трапляються два основні випадки пред'явлення трупа для впізнання. Перший випадок має місце під час організації пред'явлення відразу ж після огляду місця події, і слідчий, зазвичай, не має можливості допитати кого-небудь щодо прикмет невідомої особи, труп якої пред'являтиметься. За таких обставин без попереднього допиту труп пред'являється мешканцям навколишніх будинків, вулиць, а також службовим особам, які спілкуються з населенням (мешканцям розташованих поблизу населених пунктів, двірникам тощо). Таке пред'явлення для впізнання проходить поза правилами пред'явлення для впізнання: особи, які є впізнаючими, попередньо не допитуються, оскільки вони не знають, хто саме буде пред'явлений їм для впізнання і, відповідно, нічого не можуть сказати про ознаки його зовнішності.

Якщо труп не впізнано, його відправляють до моргу. Слідчий продовжує роботу щодо встановлення осіб, які можуть впізнати труп (встановлення інформації про осіб, які зникли безвісти, перевірка за даними криміналістичного обліку тощо)⁵.

Другий випадок – коли на момент впізнання є дані про зникнення певної особи, допитують її близьких чи знайомих, а потім пред'являють їм труп для впізнання.

Щоб встановити наявність підстав для проведення цієї слідчої (розшукової) дії, слідчий, керуючись кримінальним процесуальним законом, зобов'язаний допитати особу, яка буде впізнавати, щоб з'ясувати, за якими ознаками вона зможе впізнати пред'явлений їй об'єкт.

Перед пред'явленням трупа для впізнання особу, яка впізнає, опитують про прикмети, окремі й особливі ознаки не трупа, а живої особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що й складається протокол. З'ясовується також, чи може особа, яка впізнає, упізнати за ознаками зовнішності, які їй запам'яталися, конкретну особу, труп якої може бути пред'явлено, і чи погоджується вона на проведення такого впізнання.

Трупи для впізнання пред'являються близьким родичам померлого, товаришам, знайомим або іншим особам, які добре знали не лише загальні риси зовнішності померлого, а й особливі прикмети⁶. Враховуючи важливі етичні моменти, а також специфічність об'єкта, труп для впізнання може бути пред'явлений лише один, тобто на цей різновид пред'явлення для впізнання не поширюється правило про пред'явлення для впізнання серед схожих осіб.

Труп може пред'являтися як у місці виявлення, так і у морзі. З метою усунення змін трупа, що пов'язані з трупними явищами, його пошкоджень під час або після вчинення злочину, судовою медициною розроблені методи часткового відновлення прижиттєвого вигляду тіла («відновлення» та «туалет» трупа)⁷.

³ Удалова Л.Д. Специфіка допиту при пред'явленні для впізнання. Право України. 2002. № 9.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

⁵ Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Правова Єдність, 2017. 828 с.

⁷ Маркус В.О. Криміналістика: навч. посіб. К.: Кондор, 2007. 558 с.

Труп пред'являється в одязі, що був на ньому. Особа, що впізнає, за необхідності може оглянути й інші частини трупа.

Якщо впізнаючий заявить, щоб йому показали інші частини тіла, то труп роздягають, прикриваючи його послідовно простирадлом або іншим матеріалом, відкритим залишається тільки його обличчя. Труп спочатку показують накритим до плечей простирадлом, потім поступово відкривають ділянки тіла. Якщо на окремих частинах тіла є прижиттєві особливі прикмети або помітні ознаки (родимі плями, шрами, татування тощо), на них звертається особлива увага впізнаючого.

Зазвичай, роздільно пред'являються труп і одяг, в якому перебував труп до моменту виявлення та виявлені разом із трупом речі (сумки, прикраси, протез, тростина тощо). Тому слушними є рекомендації пред'являти для впізнання трупа особи і його одяг (а також речі та інші об'єкти) окремими слідчими діями.

Слід зазначити, що для впізнання може пред'являтися як труп особи, так і його частини. Для впізнання може бути пред'явлено лише обличчя, оскільки його ознаки є найбільш інформативними, або ж усе тіло трупа, якщо особа, яка впізнає, запам'ятала та може назвати і вказати наявні на тілі ознаки, що вказують на конкретну особу. Фрагменти тіла розчленованого трупа пред'являють для впізнання тільки в тому разі, якщо вони містять ознаки або особливі прикмети, які є достатньо інформативними для впізнання за ними конкретної особи⁸.

Під час розслідування вбивства, яке супроводжувалося розчленуванням трупа, необхідно знайти всі частини тіла убитого, щоб шляхом пред'явлення для впізнання встановити його особистість. Після їх виявлення призначається судово-медична експертиза. Якщо даною експертизою буде встановлено, що всі виявлені частини належать одному трупу, то з цих частин судово-медичним експертом складається труп як єдине ціле, і лише після цього він пред'являється для впізнання відповідно до викладених вище правил.

Для збереження можливості впізнання трупа і після його поховання труп необхідно дактилоскопіювати і сфотографувати із застосуванням методів пізнавальної фотозйомки.

Якщо труп пред'явити для впізнання неможливо (немає осіб, котрим є сенс його пред'явити), або коли проведені пред'явлення виявилися безрезультатними, то для надання дозволу на поховання трупа слідчий повинен виконати ще такі дії: 1) труп фотографують за правилами сигналетичного знімання (причому до і після «туалету» і реконструкції трупа); коли на трупі є особливі прикмети, вони також детально фотографуються; 2) труп дактилоскопують; 3) вилучають і зберігають одяг, взуття, речі та предмети, знайдені при трупі, протези зубів і кінцівок та деякі інші біологічні об'єкти (за потреби); 4) детально описують у протоколі огляду зовнішність і прикмети загиблого, його натільних речей тощо.

Копії відповідних процесуальних документів скеровуються в інформаційні центри для постановки невідомого трупа в криміналістичні обліки, а оригінали документів, предмети трупа зберігаються до можливого їх пред'явлення для впізнання та відновлення процедури встановлення особи загиблого тощо.

Невпізнані не можуть бути піддані кремації⁹.

Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і лише після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті.

Пред'явлення для впізнання трупа має істотні психологічні особливості. Найчастіше в такій слідчій дії беруть участь близькі родичі, члени сім'ї, друзі, колеги і знайомі, які знали за життя померлого. Тому особливу увагу слідчий повинен приділити психологічній підготовці впізнаючого до проведення впізнання. З цієї метою може бути запрошений психолог. Особливо це актуально, коли йдеться про катастрофи, аварії, що викликали загибель багатьох людей.

Роль спеціалістів, які залучаються до проведення цієї слідчої дії, полягає не лише в наданні допомоги у фіксуванні впізнання технічними засобами. Участь у такому впізнанні лікаря, хоча й не передбачена як обов'язкова процесуальна вимога і є лише тактичною рекомендацією, допоможе запобігти під час проведення слідчої дії таким небажаним реакціям із боку особи, що впізнає, як нервовий зрив, шок, втрата свідомості, серцевий напад тощо. Допомога психолога або педагога більшою мірою потрібна не безпосередньо під час проведення впізнання трупа, а на етапі підготовки до його проведення, коли потрібно підготувати особу, яка впізнає, а надто – малолітню чи неповнолітню, до сприйняття нею психологічно

⁸ Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Правова Єдність, 2017. 828 с.

⁹ Удовенко Ж.В. Криміналістика: конспект лекцій. К.: Центр навчальної літератури, 2016. 320 с.

складної інформації та після проведення слідчої дії для відновлення психологічної рівноваги особи, яка впізнавала труп.

Важливим питанням є впізнання трупа за фотокартками. Особливістю є те, що на фотографіях і у відеозаписі повинен бути зображеним лише один труп, який пред'являється для впізнання, але фотознімків і фрагментів відеозапису із зображеннями цього трупа може бути кілька з різними ракурсами зйомки та із детальною фіксацією окремих прикмет або інших яскравих ознак, що є на трупі чи його окремих частинах.

У разі пред'явлення для впізнання фотознімків трупа вони повинні бути виготовлені за правилами впізнавальної зйомки. За наявності значних пошкоджень і гниття фотознімки виготовляються тільки після «туалету» трупа.

Додатками до протоколу впізнання трупа можуть бути фотографії, відеографічні записи із зображенням ознак або особливих прикмет, наявність яких на трупі дала підстави особі, що впізнає, повідомити про впізнання.

Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це в протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Хід і результати кожного виду пред'явлення для впізнання (ст. 228, 229 та 230 КПК) оформляються протоколом відповідно до вимог, передбачених КПК.

Отже, аналізуючи викладене, зазначимо, що своєчасне пред'явлення трупа для впізнання слугує основною тактичною передумовою, яка забезпечує оперативне встановлення особи загиблого.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню процедури пред'явлення для впізнання трупа. Зазначено коло впізнаючих осіб. Розглянуто проблематику впізнання трупа за фотокартками.

Summary

The article is devoted to the study of the presentation procedure for the recognition of the corpse. The circle of recognizable persons is indicated. The problem of recognition of a corpse behind photographs is considered.

Використана література:

1. Пясковський В.В., Черноус Ю.М., Іщенко А.В., Алексєєв О.О. Криміналістика: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 544 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Удалова Л.Д. Специфіка допиту при пред'явленні для впізнання. Право України. 2002. № 9.
4. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Правова Єдність, 2017. 828 с.
6. Маркус В.О. Криміналістика: навч. посіб. К.: Кондор, 2007. 558 с.
7. Удовенко Ж.В. Криміналістика: конспект лекцій. К.: Центр навчальної літератури, 2016. 320 с.

Victoria Shkelebei,

Candidate of Judicial Sciences,

*Senior Lecturer of the Department Criminal and Criminal Procedural Law
National University «Kyiv-Mohyla Academy»*